

Е. П. Сандерс
Duke University

Поновни долазак Господа Исуса Христа и Васкрсење мртвих у теологији Апостола Павла

Abstract. У раду је теолошко-критички представљено Павлово схватање васкрсења и истовремено указано како нова историјска ситуација изазива преображај и реконструкцију теолошког мишљења. Апостол Павле је интензивно промишљао о нади у васкрсење мртвих у одређеној ситуацији, нпр. на основу кризе због умрлих у Солуну или могућности смрти оних којима се обраћао. Нада у васкрсење остаје темељно Апостолово убеђење, али нада коју треба стално изнова промишљати и стално изнова од случаја до случаја теолошки осмишљавати.

Очекивање самог Исуса (Христа) о томе да се приближило Царство Божије очигледно је потакло његове следбенике да очекују Божији захват у историји и успостављање његовог Царства у овоме свету – а не само у срцима и духу неких појединаца.* Његово страдање покопало је на неко време очекивање његових ученика, али Васкрсење их је убедило да је њихов ранији учитељ био Господ и да ће он поново доћи да успостави своје Царство.

Горе смо већ видели¹ да је трећи (тј. четврти, прим. прев.) суштински елемент хришћанске проповеди био управо тај: скори поновни долазак Господа у циљу спасења својих следбеника и успостављања свога Царства. Прва посланица Солуњанима јасно показује да је апостол Павле поучавао своје хришћане² тако да ће Господ скоро поново доћи и да ће они тај дан до-

* Приложени превод текста под насловом „Die Wiederkehr des Herrn und die Auferstehung der Toten“ је 4. глава књиге: Е. Р. Sanders, *Paulus. Eine Einführung*, Philipp Reclam jun. GmbH & Co., Stuttgart, 1995, 38 - 48. Ради разумевања интенције текста који је део једне шире текстуалне целине наслов прилога је проширен. „Исуса Христа“ и „у теологији апостола Павла“ у наслову су додаци преводиоца. (прим. прев.)

¹ Аутор указује на претходна излагања у његовој студији у којима је тврдио да се срж хришћанске поруке састоји у четири кључне тачке: 1) Бог је послао свога Сина, 2) Он је био распет, али у циљу спасења човечанства, 3) Он је био васкрснут из мртвих и узнесен на небо, 4) Он ће ускоро поново доћи и они који су његови заувек ће са њим живети. (прим. прев.)

² У тексту стоји „seine Konvertiten“, при чему се мисли на људе које је апостол преобратио у хришћанство, дакле *преобраћенике*. Ја преводим речју „хришћане“, која је ближа српском језику, а која захваљујући присвојној заменици не мења смисао ауторових речи. (прим. прев.)

чекати још живи. Такође примећујемо да се ово очекивање услед разних догађаја доводи у питање.

Захваљујући тешкоћама које су се јавиле у хришћанским заједницама апостола Павла, он је постао „теолог“ који је развио једну логичку основу и објашњење за централне садржаје своје вере. Од четири горе наведена основна убеђења,³ сва су, осим прва два (Бог је послао Христа да спаси свет и он је био распет), била предмет дебате или чак непријатељских контроверзи међу хришћанима. У Коринту се свађало око последица Васкрсења; пошто се поновни долазак Господа одуговлачио, у Солуну су се појавила питања; значење „оних који имају веру“ проузроковало је изразито жестоку дискусију која се непосредно огледа у Посланици Галатима и мање непосредно у Посланици Римљанима. Чак и по питању правила моралног понашања, хришћани нису могли да се усагласе. Ове проблеме проучићемо у овој и наредним главама.

Поновни долазак Господа Исуса Христа и судбина живих и мртвих хришћана

Спорно питање које срећемо у Павловој првој размени писама (хронолошки читано) је поновни долазак Господњи – једна од главних тема Прве посланице Солуњанима. Она ће нас увести у дискусију о суштини Васкрсења.

Проблем у Солуну је настао пошто су поједини чланови хришћанске заједнице преминули и пошто су се преживели бринули шта ће бити са њима. Овај проблем указује на првобитну поруку апостола Павла Солуњанима: не да ће верни бити васкрснути, него да ће они бити живи до њиховог спасења, када Господ поново дође. Нико није очекивао смрт. Павле је писао преживелима да би им још једном загарантовао да мртви неће пропустити поновни долазак Господа. Ова гаранција, надао се, спречиће да хришћани у Солуну постану „тужни“, „као остали, који немају наде“ (1 Сол 4, 13); разлог за оптимизам је да је „Исус умро и васкрсао“ и да ће онима који му припадају, чак и ако умру, са њим бити дарован живот (4, 14).

Павле наставља са једном „речју Господњом“, како је сам назива. Истраживачи дискутују о значењу овог израза; већина дели мишљење да су овакве „изреке“ пре откроење дато неком хришћанском пророку, него учења историјског Исуса. Ја тежим овом другом схватању, али тренутно ово питање не мора бити истраживано. У сваком случају Павле оно што следи не означава просто као своје сопствено виђење: оно долази од „Господа“. Изреке које су врло сличне Павловој „речи Господњој“ приписују се Исусу у Еванђељима. Ако њих упоредимо са овом апостола Павла и осим тога посматрамо актуелну ситуацију у којој је Павле морао да примени изреку, можемо да приметимо његова сопствена одступања. То значи да, упркос намери да цитира једно старије предање, он га је изменио да би га прилагодио постојећој ситуацији.

³ У преводу под текстом – види горе (прим. прев.)

Нарочито је применио једну изреку, која првобитно није помињала мртве, на бригу Солуњана за судбину хришћана који су преминули пре поновног доласка Господњег. У цитату који следи су Павлове претпостављене измене исписане курзивом:

Јер вам ово казујемо речју Господњом да ми који будемо живи о доласку Господњем *нећемо преићећи оне који су уснули. Јер ће сам Господ са заповешћу, гласом арханђела и са трубом Божијом, сићи с неба, и прво ће мриви у Христу васкрснути.* А потом ми живи који останемо бићемо *заједно с њима узнесени на облацима у срећање Господу у ваздуху*, и тако ћемо свагда с Господом бити (1 Сол 4, 15–17).

Изреке које се у Еванђељима приписују Исусу пророкују да ће Син Човечији доћи још за живота оних који га слушају са својим анђелима и њиховим светлим трубама (Мт 16, 27 и даље; 24, 30 и даље). Сходно томе, ово очекивање је настало врло рано (као што доказује његова примена у Првој посланици Солуњанима); многи хришћани су веровали да оно потиче од Исуса. Павлова формулација одступа од еванђељских места у следећим погледима: 1) Павле пише у првом лицу множине „ми који живимо“, док Исус у еванђељским изрекама говори о „вама“. То је само једна редакционална измена, 2) Уместо о доласку Сина Човечијег, апостол Павле говори о поновном доласку Господњем. То доказује да су хришћани претпостављали да је Син Човечији о коме је Исус говорио идентичан са њим самим, 3) Павле узима у обзир оне који су управо умрли и каже да ће они „претећи“ оне који су живи. То је његова најважнија измена да би изашао на крај са проблемима у Солуну, 4) Формулација да ће верни бити „заједно са њима узнесени на облацима у сретане Господу у ваздуху“ нема паралела у Еванђељима.

Очекивање да ћемо „ми“ још увек бити живи било је распрострањено у хришћанским круговима, против чега и додатак који потиче од Павла: „прво мртви, потом ми“ који је био промишљен за ситуацију са којом је апостол био суочен. Ма како да је у појединостима изгледала историја тог предања, чини се да изразито уношење мртвих потиче од Павла и он је то учинио у циљу решавања проблема у Солуну. Једна конкретна тешкоћа изнедрила је измену традиције.

Суштина Васкрсења

Четврта тачка одступања: „у ваздуху“ уводи нас у истраживање онога што је Павле очекивао. По свој прилици, он није веровао да ће приликом поновног доласка Господњег још увек живи хришћани у својим „природним телима“ бити узнесени на небо нити да ће њихова унутрашња душа напустити њихово тело. То постаје јасно у коринтској преписци. Коринтски хришћани или бар неки од њих оспоравали су будуће Васкрсење (уп. 1 Кор 15, 13 и даље). Очигледно су мислили да „духовни“ дарови које су управо примили *конституишу* нови живот: они су се већ „зацарили“ (1 Кор 4, 8). Против тога Павле

изразито каже да је најважније оно што ће доћи. Као и у Првој посланици Солуњанима, он изједначује будуће стање живих са оним мртвих у Христу: сви ће бити *промењени*.

Ево вам казујем тајну: Сви нећемо помрети, а сви ћемо се променити. Уједанпут, у трену ока, при последњој труби; јер ће затрубити, и мртви ће васкрснути нераспадљиви, и ми ћемо се променити (1 Кор 15, 51–52).

Путем промене, сви ће постати једнаки са васкрслим Господом. „И као што носисмо слику земљаногa [Адам], тако ћемо носити и слику небескогa [Христос]“ (1 Кор 15, 49). Како то треба да замислимо? Разумљиво је да је Павлу било тешко да каже како ће изгледати трансформисано тело. Он је био убеђен да је видео васкрслог Господа (1 Кор 9, 1); из тога, дакле, следи да је „небески човек“ како видљив, тако и препознатљив. Са друге стране догодила се (и још ће се догодити) једна стварна промена. „Тело и крв не могу наследити Царства Божијега“ (1 Кор 15, 50). Основна карактеристика тела – меса и крви – је да су она „пропадљива“ и да „распадљивост не наслеђује нераспадљивост“ (1 Кор 15, 42–50).

Сходно томе, апостол Павле није размишљао о васкрслем Исусу као лешу који је поново задобио прилику да дише и хода нити као о једном духу. Он је Исуса сматрао „првенцем“ Васкрсења (1 Кор 15, 20) и мислио да ће сви људи постати као он. Он је порицао да је васкрсло тело једно „природно“ тело и настојао на томе да ће оно постати једно „духовно“ дело (1 Кор 15, 44–46). „Не природно тело“ искључује један ходајући леш, док „духовно тело“ искључује једног чистог „духа“ (који би се на грчком звао једноставно πνεύμα). Позитивно формулисано, постоји један континуитет између обичног и васкрслог човека, као што је био случај код Исуса. Да би то изразио, Павле примењује метафору семена које приликом сејања има *један* облик, а приликом сазревања други (1 Кор 15, 38–48).

У коликој мери Павле настоји на једној „промени“ – не на растеловљењу или пак простом поновном оживљавању – постаје јасно када говори о „облачењу“ у нераспадљивост. У мислима са онима који ће приликом поновног доласка Господњег још увек бити живи, писао је: „Јер треба ово распадљиво да се обуче у нераспадљивост, и ово смртно да се обуче у бесмртност.“ Тада ће се испунити реч: „Победа прогута смрт“ (1 Кор 15, 53 и даље). Исту метафору употребљава и у 2 Кор 5. Они који су живи налазе се у једном „[земаљском] шатору“ и „уздишемо оптерећени зато што нећемо да се свучемо, него да се још обучемо, да би живот прогутао оно што је смртно“ (5, 4). Метафора се изменила од „шатора“ ка „одећи“, али значење је упркос томе јасно. Бесмртност ће бити „обучена“ и заменити смртност. Павле овде није мислио на неку унутрашњу душу која је одбегла из свог смртног шатора и слободно лелуја около, такође ни на један нови живот који дише у ис-

том телу, него опет на једну промену: смртно ће бити захваћено бесмртним да би од ње било „прогутано“.

Можда би Павле, да је знао нешто о атомима и молекулима, све то изразио у другачијим појмовима. Шта он сматра и оспорава, јасно је: Васкрсење значи промену тела, не ходајући леш или дематеријализовани дух. Ми не можемо да га критикујемо јер он и није могао јасније да дефинише „духовно тело“. Оно што је он знао о томе било је скоро сигурно изведено искључиво из његовог виђења васкрслог Господа – једно искуство које он не описује у својим Посланицама. Ми ово искуство не можемо да опишемо уместо њега да бисмо коначно учинили бољом његову дефиницију васкрслог тела. Морамо се задовољити познавањем онога шта је он мислио.

Крај свеџа

Да ли је Павле мислио да поновни долазак Господњи, промена живих и васкрсење мртвих значе „крај света“? 1 Сол 4 13–18 може се тако протумачити: трансформисани верни биће узнесени на небо „у сусрет Господу“ и остају тамо на небу где је његово Царство. Вероватније је да је Павле мислио да ће они бити узнесени у сусрет Господу да би се после тога вратили са њим на земљу. По Фил 3, 20 и даље, „живљење“ хришћана је на небесима; они очекују да ће њихов Спаситељ доћи одозго. Он долази вероватно са једним циљем: да оснује своје Царство на земљи. Павле слично говори у 2 Кор 5, 1 и даље, о „пресвлачењу“ са здањем „са небеса“; тј. оно ће се спустити и прогутати оно што је смртно („са небеса“ је у већини превода нејасно). Карактеристично је коначно: Павле је очекивао да ће целокупни физички универзум бити трансформисан. „Да ће се и сама твар ослободити од робовања пропадљивости“ (Рим 8, 21). Павле је највероватније прихватио распрострањено хришћанско схватање, да ће Исус основати своје Царство на земљи, али ипак на једној промењеној земљи, која неће још дуго бити подчињена пропадљивости.

Са друге стране 1 Кор 15, 24–28 говори у правцу једног коначног укидања света: пошто је Христос један период владао и уништио своје непријатеље, он ће Царство предати Богу. Сам Син ће бити подчињен Богу, „да буде Бог све у свему“.

Живој у Христју нејосредно њосле смртји

Један други проблем довео је до другачије формулације очекивања будућности. Разлог томе било је Павлово заточеништво у време писања Посланице Филипланима. Не знамо тачно када је и где то било; због тога не можемо да кажемо да се његова мисао уопштено кретала у том правцу. Ипак, заточеништво је Павла потакло да размишља о могућности да га смрт сустигне пре поновног доласка Господњег. На један начин он се томе и надао:

Али ако се и приносим на жртву и службу вере ваше, радујем се и са свима вама се радујем (Фил 2, 17). Јер је мени живот Христос, а смрт добитак. Али ако је жи-

вљење у телу плодносно за моје дело, онда не знам шта да изаберам. А обоје ми је мило: имам жељу умрети и са Христом бити, што је много боље; али остати у телу, потребније је вас ради. И ово поуздано знам да ћу остати и боравити са свима вама ... (Фил 1, 21–25)

Овде видимо да је Павле мислио да ако умре, он ће се „одвојити од света“ и „бити у Христу“. Појмовно је ова представа различита од очекивања промене или Васкрсења свих верних о доласку Господњем. Она садржи грчку идеју о бесмртности душе која је пре индивидуалистичка, него колективна: при смрти свака душа се појединачно уздиже уместо промене свих – живих или већ мртвих – верних приликом поновног доласка Господњег. Без намере да ове две представе посматра као алтернативе, Павле их је обе једноставно преузео. Ако би он умро, био би одмах са Христом; на крају, Господ би поново дошао са свим његовима у промењеном стању да би они били са њим.

Промена је већ почела

У 2 Кор 3, 12–15 Павле се поново труди да опише крајње стање верних. Они ће бити промењени, али он сматра да је та промена већ почела:

Сви ми пак који откривеним лицем одражавамо славу Господњу преображавамо се у тај исти лик, из славе у славу, као од Духа Господа (2 Кор 3, 18). Нама, који не гледамо на ово што се види, него на оно што се не види; јер је ово што се види привремено, а оно што се не види, вечно (4, 18).

Са једне стране је процес промене од старе ка „новој твари“ већ у току, са друге стране он није видљив, већ се одвија унутар.

Павле се враћа ка чистијој грчкој представи о души по којој душа може да напусти тело. „Стога се свагда уздамо и знамо да док боравимо у телу, удаљени смо од Господа. Јер вером ходимо, а не гледањем, и постајемо смели и више волимо отићи из тела и настанити се код Господа“ (2 Кор 5, 6–8).

Неки (истраживачи) су покушавали да утврде један хронолошки развој од „јеврејске“ идеје Васкрсења свих у исто време ка „грчкој“ идеји бесмртности индивидуалне душе. Али то није објашњење. У 2 Кор 3–5 налазимо једно за другим „унутрашње преображење“ (3, 18), обећање Васкрсења (4, 14) и представу да индивидуа мора да „напусти тело“ да би се „настанила код Господа“ (5, 6–8). Оно што нам се чини је да су појмовно различите представе налази се уско повезано једно са другим.

Вероватно је једно прецизно разликовање између „грчких“ и „јеврејских“ категорија варљиво. Не само да их сам Павле није посматрао као алтернативе, већ је могуће да су неки Јевреји из дијаспоре већ одавно повезали бесмртност (душе) и Васкрсење. У каснијим јеврејским и хришћанским списима, они се експлицитно доводе у хармонију: у очекивању Васкрсења, душе се приликом смрти уздижу на небо; при Васкрсењу душе и тела ће поново бити сједињени.

Такође и очекивање краја садашњег поретка света – једно од централних убеђења апостола Павла – појављује се у његовој можда последњој сачуваној Посланици („можда“ јер Посланице Филипљанима и Филимону, настале у заточеништву, није могуће датирати):

И ово тим пре што знате време, да је већ час да устанемо од сна, јер нам је сада спасење ближе него кад поверовасмо. Ноћ поодмаче, а дан се приближи (Рим 13, 11–12).

Павле, дакле, колико можемо да пратимо његову мисао, није престао да очекује долазак Господњи. Он је у одређеним ситуацијама морао да модификује аспекте ове наде – криза због умрлих у Солуну и могућност сопствене смрти – и он је такође искористио идеју индивидуалне бесмртности. Али његово основно убеђење остало је до краја.

Превео са немачког:
Предрај Драгишиновић

Summary. Der vorliegende Text wurde aus dem Buch von E. P. Sanders Paulus. Eine Einführung übernommen. Der Autor bietet eine theologisch – kritische Darstellung des Paulus Verständnisses der Auferstehung und gleichzeitig zeigt wie eine theologische Auffassung rekontextualisiert wird, d. h. wie eine neue geschichtliche Situation die Umwandlung des theologisches Denkens hervorruft. Der Apostel Paulus denkt über die Hoffnung auf die Auferstehung der Toten sehr intensiv nach und modifiziert Aspekte dieser Hoffnung für gewisse Situationen, z. B. aufgrund der Krise wegen der Toten in Thessaloniki oder der Möglichkeit seines eigenen Todes. Die Hoffnung auf die Auferstehung bleibt die Grundüberzeugung des Apostels, eine Hoffnung die aber immer wieder erneut bedacht werden sollte und immer wieder situationsbezogene theologische Reflexion bedarf.